

Україна

ПІДЛІТКИ ТА ШКОЛА

Як емоційний зв'язок зі школою та підтримка з боку однолітків і вчителів впливають на українських підлітків

Подяка

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ:

Марія Симео (Maria Symeou), Маріан Махлузарідес (Marian Machlouzarides), Александер Гест (Alexander Guest), Ерве Морен (Herve Morin), Александрос Лордос (Alexandros Lordos), Костас Фанти (Kostas Fanti) та Андрій Дрига (Andrii Dryga).

Дослідження стало можливим завдяки цінним внескам багатьох колег усередині та за межами ЮНІСЕФ, зокрема спеціалістів із підліткового розвитку, шкільних психологів та фахівців на місцях.

Висловлюємо особливу подяку колегам за допомогу в опрацюванні даних, їх рецензуванні та адаптації до контексту:

Ільке Даглі-Гастінґс (Ilke Dagli-Hustings), Оксани Лемішці (Oksana Lemishka), Емі Схіердер (Amie Scheerder), Марії Сіккі (Maria Sikki), Володимирі Пономаренку (Volodymyr Ponomarenko), Ользі Балакіревіч (Olga Balakireva) та Нам-Михайлу Нгуєну (Nam-Mukhailo Nguyen).

Це дослідження було б неможливим без підтримки колег із ЮНІСЕФ: Лотти Сильвандер (Lotta Sylwander), Лори Білл (Laura Bill) та Олени Сакович (Olena Sakovych) з Представництва ЮНІСЕФ в Україні; Шини Белл (Sheena Bell), Іларії Фаверо (Ilaria Favero), Мага Муні (Maha Muna) з Регіонального офісу ЮНІСЕФ у Європі та Центральній Азії, а також Баседа Насіра (Based Nasir) з програмного відділу штаб-квартири ЮНІСЕФ у Нью-Йорку.

ЮНІСЕФ висловлює подяку Європейському Союзу за фінансову підтримку.

Абревіатури

ESPAD	Європейське опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин
ПУТ	Підконтрольні уряду території
HBSC	Дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді»
МОН	Міністерство освіти і науки України
ОВР	Опозиційно-викличний розлад
ПТСР	Посттравматичний стресовий розлад
SCORE	Індекс соціальної згуртованості та примирення
SeeD	Центр сталого миру та демократичного розвитку
УІСД	Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка
ЮНІСЕФ	Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
USE	Індекс соціальної згуртованості та примирення Організації Об'єднаних Націй для Східної України

ЗМІСТ

Подяка	2
Абревіатури	3
Ключові терміни та їхні визначення	6
1. СТИСЛИЙ ВИКЛАД ДОСЛІДЖЕННЯ	7
2. ВСТУП	8
2.1. Довідкова інформація: потреба у зв'язку	8
2.2. Масштаб дослідження	10
3. МЕТОДОЛОГІЯ	10
3.1. Інструменти: питальники	11
3.2. Етичні міркування	11
3.3. Збирання та аналіз даних	12
4. ЗВ'ЯЗОК ЗІ ШКОЛОЮ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ	13
4.1. Зв'язок зі школою в Україні	13
4.1.1. Позитивний вплив зв'язку зі школою на розвиток підлітків	13
4.1.2. Чому зв'язок зі школою має значення	14
4.2. Складові поняття «зв'язок зі школою» в Україні	16
4.2.1. Відсутність відмінностей у зв'язку зі школою серед підлітків, які мешкають неподалік від лінії розмежування, та підлітків з інших областей	16
4.2.2. Досвід підтримки з боку однолітків та вчителів, а також емоційна прив'язаність до школи серед українських підлітків	17
4.3. Що впливає на міцність зв'язку зі школою в Україні	19
4.3.1. Вплив програми «Безпечна школа» на зміцнення зв'язку зі школою	20
4.3.2. Значення отриманих результатів для подальших досліджень та практичного застосування	21
4.4. Деякі особливості зв'язку зі школою (стать, наближеність до лінії розмежування)	22
4.5. Рекомендації щодо забезпечення позитивного та безпечного середовища в школі	22

5. Загальні рекомендації та висновки	24
Додаток 1. Повна модель структурного рівняння для зв'язку зі школою (на основі даних першої хвилі дослідження [2017])	26
Додаток 2. Повна модель структурного рівняння для зв'язку зі школою (на основі даних другої хвилі дослідження [2018])	27
Додаток 3. Модель впливу стандартів програми «Безпечна школа» на зміцнення зв'язку зі школою (дані другої хвилі дослідження [2018])	28
Додаток 4. Терміни, важливі для розуміння тексту	29

КЛЮЧОВІ ТЕРМІНИ ТА ЇХНІ ВИЗНАЧЕННЯ

«Безпечна школа» — концепція, що передбачає створення усіх необхідних умов для здоров'я, соціального та академічного розвитку підлітків. У цьому дослідженні політика «Безпечної школи» охоплює безпечне фізичне шкільне середовище, безпечне психосоціальне шкільне середовище, компетентнісний підхід у викладанні, а також колегіальне та інклюзивне управління школою.

Зв'язок зі школою: у цьому дослідженні це поняття включає відчуття емоційної єдності зі школою, підтримки з боку однолітків і вчителів.

Інтерналізація проблем: у цьому дослідженні такі проблеми означають тривожність, депресію та посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Життєві навички: ЮНІСЕФ визначає це поняття як психосоціальну здатність до адаптивної та позитивної поведінки, що дозволяє особі ефективно реагувати на вимоги та виклики повсякденного життя.

Підлітки: термін використовується (зокрема ЮНІСЕФ) для позначення молодих людей віком від 10 до 18 років. Проте абсолютна більшість учасників цього дослідження є 13–17-річними підлітками.

Правила шкільного устрою — встановлені очікування щодо того, як має працювати школа (в тому числі ті, що передбачені в статуті та інших установчих документах). Правила шкільного життя важливі для щоденного функціонування навчального закладу, а також для створення більш безпечного шкільного середовища.

Проблеми поведінки: проблеми екстерналізації у цьому дослідженні охоплюють агресію, поведінкові розлади та опозиційно-викличні розлади (ОВР).

Райони, наближені до лінії розмежування: у дослідженні це поняття використовується для позначення 15-кілометрової смуги вздовж лінії розмежування на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей. Область — це адміністративно-територіальна одиниця України.

Ризикова поведінка: у цьому дослідженні проявами ризикованої поведінки названо зловживання наркотичними речовинами, заподіяння собі шкоди та небезпечну сексуальну поведінку.

Стандарти «Безпечної школи» — це узагальнені вимоги, виконання яких є обов'язковим для визнання школи безпечною й дружньою до дитини.

1. СТИСЛИЙ ВИКЛАД ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета цього дослідження — дати уявлення про умови, за яких українські підлітки відчувають зв'язок зі школою, та довести важливість такого зв'язку для благополуччя підлітків. Для досягнення цілей дослідження Центр сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) спільно з Дитячим фондом ООН (ЮНІСЕФ) ініціювали проведення масштабного кількісного дослідження по всій Україні. Вибірка складала 7846 підлітків із 200 навчальних закладів у 8 областях України: Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, Миколаївській, Львівській та Київській, а також на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей.

Дослідження присвячене насамперед визначенню впливу зв'язку зі школою на розвиток підлітків. Його результати засвідчують, що система освіти, сприяючи такому зв'язку, може стати важливим чинником позитивного розвитку. Зокрема, зв'язок зі школою передбачає широкий спектр позитивних показників коригування, як-от готовність до участі в громадському житті, поліпшення академічної успішності¹ та вища задоволеність життям. Зв'язок зі школою також асоціюють зі зниженням інтерналізації проблем і проявів ризикованої поведінки, включаючи тривожність, депресію, вживання небезпечних речовин та заподіяння собі шкоди. Крім того, зв'язок зі школою зменшує ймовірність причетності школярів-підлітків до випадків булінгу (цькування) у ролі жертви чи агресора. Загалом підлітки, які відчувають міцний зв'язок зі школою, демонструють вищу задоволеність своїм життям, про що свідчить їхня успішність у навчанні, якість життя та більш здоровий рух до макросистеми. Безперечно, зв'язок зі школою є визначальним фактором, який за умови належної підтримки може прокласти шлях до поведінкового та емоційного благополуччя підлітків.

У межах дослідження його виконавці намагалися встановити міру зв'язку зі школою. Було з'ясовано, що підлітки по всій Україні найбільше підтримки відчувають з боку однолітків; слідом за цим проявляється емоційний зв'язок зі школою та, врешті, підтримка вчителів. Ці висновки підтримують ідеї чинної реформи освіти, зокрема пріоритетність підтримки з боку вчителів.

Дослідження також визначає пов'язані зі шкільним середовищем чинники, що сприяють зв'язку зі школою. Ці чинники, а саме а саме безпечне фізичне шкільне середовище, безпечне психосоціальне шкільне середовище, компетентнісний підхід у викладанні та інклюзивне колегіальне управління, в свою чергу є запорукою кращого зв'язку підлітків зі школою загалом, та їх сприйняття якості підтримки з боку однолітків і вчителів та емоційного зв'язку зі школою зокрема. Компетентнісний підхід, а також колегіальне та інклюзивне управління школою виявилися вкрай важливими чинниками зв'язку зі нею.

Результати цього дослідження слід враховувати під час розробки програм, націлених на посилення зв'язку зі школою, та визначення пріоритетності елементів таких програм. Хоча під час аналізу також розглядалися ґендерні та регіональні відмінності, отримані результати не виявили суттєвої різниці між цими показниками. Іншими словами, акцент на якісні правила шкільного устрою, подібні до тих, що передбачені стандартами програмою «Безпечна школа», має позитивний вплив на досягнення зв'язку зі школою як для хлопців, та і для дівчат в усіх регіонах України. Відтак навіть програми, побудовані за принципом «єдиний підхід для всіх», можуть бути ефективними для підлітків незалежно від статі чи регіону проживання.

1. У цьому дослідженні успішність у навчанні визначається підлітками самостійно та використовується як проксі-показник реальної успішності.

2. ВСТУП

2.1. Довідкова інформація: потреба у зв'язку

Прагнучи сформувати своє майбутнє на засадах Цілей сталого розвитку, суспільства дедалі більше визнають той факт, що інвестиції в підлітків є запорукою успіху. Проте підлітковий вік є непростим періодом життя, коли молода людина переживає численні фізичні, поведінкові та психічні зміни, а також зростає її потреба в незалежності. Навіть якщо така самостійність є пріоритетом, підлітки все ще потребують догляду з боку дорослих, а також сприятливого середовища, що здатне допомогти їм розкрити їхній потенціал. За відсутності цих чинників імовірно виникнення поведінкових та психосоціальних проблем. Наприклад, невирішений конфлікт на сході України — це «чума», що загрожує благополуччю багатьох дітей та молодих людей, особливо тих, які мешкають неподалік лінії розмежування — 500-кілометрового «кордону», що розділяє підконтрольні та неконтрольовані уряду території України. Масштабне дослідження на сході України, проведене Центром сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) у співпраці з ЮНІСЕФ, вивчало взаємодію між індивідуальними, мікросистемними та макросистемними факторами та їхній вплив на результати розвитку підлітків у контексті конфлікту, що триває. Результати дослідження засвідчили, що вплив конфлікту асоціюється з посиленням поведінкових проблем (наприклад, підлітковою злочинністю, вживанням небезпечних речовин та ризикованою сексуальною поведінкою), симптоматикою інтерналізації (наприклад, тривожністю, депресією та заподіянням собі шкоди) та загальним зниженням благополуччя². Своєю чергою проблеми поведінки погіршували успішність у навчанні та знижували готовність підлітків до ненасильницької громадської активності, водночас посилюючи тенденції до полишення навчання у школі та схильність до булінгу (цькування). Аналогічно інтерналізація проблем суттєво знижувала емоційне благополуччя підлітків, підвищуючи при цьому ймовірність заподіяння собі шкоди та загострення суїцидальної поведінки³.

Пристосована особа — це людина, яка діє в прийнятний у межах певної культури спосіб. Тому підлітків потрібно навчати правилам поведінки, а

також давати уявлення про припустимі очікування від їхньої поведінки в майбутньому. Зв'язок зі школою, що в науковій літературі визначається як «переконання учнів у тому, що дорослі та однолітки в школі дбають про їхнє навчання, а також про них як про особистостей»⁴, є ключовим чинником, здатним допомогти підліткам творити своє майбутнє. Тож наша доповідь зосереджується на ролі системи освіти, що вимірюється через зв'язок зі школою. Система освіти є фундаментом як для формування особистості, так і для розвитку суспільства. Її роль полягає не лише у навчанні учнів; соціальні функції освіти полягають також у соціалізації та соціальній інтеграції. Завдяки школі підлітки засвоюють принципи соціальних домовленостей, що лежать в основі дружби та інших стосунків. Вивчення впливу зв'язку зі школою є вирішальним, проте не менш важливо дослідити те, як правила шкільного устрою можуть впливати на такий зв'язок.

Важливість зв'язку зі школою підтверджується усталеними теоріями соціальної згуртованості. Наприклад, відчуття приналежності є не тільки бажаним, але й необхідним⁵; це вроджена та фундаментальна потреба людини, що спонукає її до формування соціальних зв'язків. Отже, особи, що відчувають слабкіший зв'язок зі школою, страждатимуть від численних несприятливих наслідків, зокрема проблем зі здоров'ям, поведінкових та психосоціальних негараздів. У цьому контексті зв'язок зі школою перегукується з базовою потребою у належності, а його наявність чи відсутність впливатиме на розвиток людини. Це багатовимірна конструкція, що складається з емоційного зв'язку зі школою, підтримки з боку вчителів та підтримки з боку однолітків. Усі три елементи вимірюють «здоров'я» різних типів мереж, що зазвичай функціонують у школі. Емоційний зв'язок зі школою визначає, наскільки позитивно школярі ставляться до школи, відтак підлітки з емоційним зв'язком відчувають тісний контакт та вкладають емоції у свої школи. З іншого боку, підтримка з боку вчителів та однолітків пов'язана з якістю стосунків учнів із цими людьми. Зокрема, підтримка вчителя визначає сприйняття підлітками

2. Лордос, А., Морін, Е., Фанті, К., Лемішка, О., Гест, А., Сімео, М., Контоюліс, М., Гаджиміна, Е. (2019). Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. Україна: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

3. Там само.

4. Centers for Disease Control and Prevention (2009). School Connectedness: Strategies for Increasing Protective Factors Among Youth. Atlanta: U.S. Department of Health and Human Services.

5. Baumeister, R., & Leary, M. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin*, 117, 497–529.

обсягів піклування, турботи та заохочення, що їх вчитель спрямовує на учня. Так само зв'язок із однолітками означає контакт підлітків із однолітками та отримання необхідного для них комфорту та підтримки. Як і очіувалося, зв'язок зі школою значною мірою впливає на поведінку підлітків. В академічному контексті підтримка позитивних стосунків із учителями та більш емоційний зв'язок зі школою не тільки сприяють успішному навчанню⁶, а й знижують тенденції до полишення школи⁷. Крім того, дефіцит зв'язку зі школою також асоціювався як із проблемами поведінки⁸, так і з проявами більш серйозних проблем емоційного та психічного здоров'я, зокрема депресією та суїцидальними намірами⁹. Врешті-решт, висновки емпіричних досліджень свідчать про те, що плекання зв'язку зі школою матиме позитивні та довготривалі позитивні наслідки.

Зв'язок зі школою вивчався на теренах Східної України у 2017 році в рамках дослідження, що проводилося Центром сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) у співпраці з ЮНІСЕФ. По суті, це дослідження підлітків ґрунтувалося на аналізі даних, зібраних у ході першої запланованої хвилі опитування USE для підлітків. Отримані дані доводять, що зв'язок зі школою сприяє позитивним результатам розвитку підлітків (для детального ознайомлення з результатами див. відповідну доповідь ЮНІСЕФ)¹⁰. Відповідно до глобальних висновків, підлітки, що відчувають зв'язок зі школою, краще адаптуються в різних сферах свого життя, зокрема у сфері навчання, психічного здоров'я та у громадській сфері. Міцний зв'язок зі школою означав широкий спектр позитивних результатів, таких як успішність у навчанні, готовність до ненасильницької участі в громадському житті та загальна задоволеність життям. Більше того, зв'язок зі школою упереджував такі негативні явища, як перетворення підлітка на агресора в ситуації булінгу (цькування) чи прояви інтерналізації або екстерналізації проблем. Загалом результати першої хвилі опитування свідчать про те, що через зв'язок зі школою система освіти може сприяти навчальній, поведінковій, психосоціальной та громадянській адаптації підлітків.

Не менш важливим є вивчення того, що є рушійною

силою у взаємозалежності «зв'язок зі школою — позитивні результати розвитку». Отже, найбільше сприяє такому зв'язку шкільне середовище¹¹. За визначенням ЮНІСЕФ, безпека школи включає в себе запобігання, готовність та — за необхідності — відновлення після всіх загроз життю та благополуччю дітей, що трапляються як у школі, так і на шляху до неї (або на зворотному шляху)¹². «Безпечна школа» — це концепція, що охоплює всі необхідні умови для здоров'я, соціального та академічного розвитку підлітків. Ідеться, зокрема, про перебування в безпечному й здоровому шкільному середовищі, а також про відчуття сприятливого психосоціального шкільного клімату — обидві умови також сприяють зміцненню зв'язку зі школою¹³. Перебування у сприятливому фізичному середовищі означає, що шкільна територія (наприклад, шкільний двір) є безпечною для учнів; ігрові майданчики відповідають нормам безпеки; школи мають необхідні засоби для надання першої медичної допомоги і забезпечують учнів якісним та поживним харчуванням.

Аналогічно на психосоціальний клімат у школі впливають такі чинники, як, наприклад, наявність встановлених правил та норм і розуміння наслідків порушень поведінки. Школі також важливо мати чіткі правила шкільного устрою стосовно попередження та втручання у таку проблему, як булінг (цькування), а також стосовно організації позакласної роботи та психосоціальної допомоги підліткам, які опинилися в певній кризовій ситуації. Іншими аспектами сприятливого шкільного середовища є компетентнісний підхід у навчанні та колегіальне інклюзивне управління школою. Компетентнісний підхід означає високу якість методів викладання, а колегіальне та інклюзивне управління визначається як шкільна культура, за якої учні, вчителі, шкільний персонал та батьки долучаються до управління школою. І справді, дослідження доводять, що участь школярів у позакласних заходах під час або після уроків асоціюється з високим рівнем зв'язку зі школою¹⁴. З ним також пов'язують наявність чітких та послідовних очікувань від учнів. Школи, що виховують взаємну повагу в класі, сприяють більш міцному зв'язку, оскільки учням не потрібно хвилюватися через можливі висміювання чи дражніння¹⁵.

6. Crosnoe, R., Johnson, M., & Elder, G. (2004). Intergenerational bonding in school: The behavioural and contextual correlates of student-teacher relationships. *Sociology of Education*, 77, 60–81.

7. Catalano, R., Haggerty, K., Oesterle, S., Fleming, C., & Hawkins, J. (2004). The importance of bonding to school for healthy development: Findings from the social development research group. *Journal of School Health*, 74, 252–261.

8. Loukas, A., Ripberger-Suhler, K., & Horton, K. (2009). Examining temporal associations between school connectedness and early adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 804–812.

9. Millings, A., Buck, R., Montgomery, A., Spears, M., & Stallard, P. (2012). School connectedness, peer attachment, and self-esteem as predictors of adolescent depression. *Journal of Adolescence*, 35, 1061–1067.

10. Лордос, А., Морін, Е., Фанті, К., Лемішка, О., Гест, А., Сімео, М., Контоюліс, М., Гаджиміна, Е. (2019). Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. Україна: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

11. Centers for Disease Control and Prevention (2001). School health guidelines to prevent unintentional injuries and violence. *MMWR*, 50(22), 1–73.

12. Безпечні школи в Україні: Концептуальна записка для Міністерства освіти і науки. ЮНІСЕФ, 2016.

13. Centers for Disease Control and Prevention (2009). School Connectedness: Strategies for Increasing Protective Factors Among Youth. Atlanta: U.S. Department of Health and Human Services.

14. Blum, R. W., McNeely, C. A., & Rinehart, P. M. (2002). Improving the odds: The untapped power of schools to improve the health of teens. Minneapolis, MN: Center for Adolescent Health and Development, University of Minnesota.

15. Ryan, A. M. & Patrick, H. (2001). The classroom social environment and changes in adolescents' motivation and engagement during middle school. *American*

Тим не менш, правила шкільного устрою та загальна якість шкільного середовища не тільки впливають на зміцнення зв'язку зі школою, але й чинять вплив на інші аспекти розвитку підлітків, такі як депресія¹⁶ та залучення у громадську діяльність¹⁷.

Мета цього дослідження — дати уявлення про досвід зв'язку зі школою серед українських підлітків, а також довести важливість такого зв'язку для позитивної поведінкової та психосоціальної адаптації. Незважаючи на існування доказів того, що зв'язок зі школою справді сприяє благополуччю підлітків у Донецькій та Луганській областях, наше завдання полягало у вивченні того, наскільки важливою є система освіти в масштабах всієї України. Крім того,

Educational Research Journal, 38(2), 437–460.

16. Shochet, I. M. & Smith, C. L. (2014). A prospective study investigating the links among classroom environment, school connectedness, and depressive symptoms in adolescents. *Psychology in the Schools*, 51(5), 480–492.

17. Flanagan, C. A., Stoppa, T., Syvertsen, A. K., & Stout, M. (2010). Schools and social trust. In L. Sherrod, J. Torney Purta, & C. Flanagan (Eds.), *Handbook of research on civic engagement in youth*. Hoboken, NJ: Wiley and Sons. 307–330.

2.2. Масштаб дослідження

Ця доповідь, підготовлена SeeD та ЮНІСЕФ, ґрунтується на аналізі даних, зібраних під час другої з трьох запланованих хвиль опитування USE серед підлітків. Перший збір даних відбувся 2017 року; вибірка склала 3311 підлітків віком від 13 до 17 років, які мешкають на підконтрольних уряду територіях Донецької та Луганської областей. Через зростання інтересу до вивчення досвіду зв'язку зі школою по всій Україні у другій хвилі опитування участь взяли вже 7846 українських підлітків, які самостійно заповнювали відповідні питальники. Їх було відібрано у 200 навчальних закладах із 8 областей — Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, Миколаївської, Львівської та Київської. Дослідження має на меті сформулювати уявлення про досвід зв'язку зі школою серед українських підлітків та про важливість стандартів «Безпечної школи» для посилення такого зв'язку.

3. МЕТОДОЛОГІЯ

Здійснені заходи відповідають вимогам ЮНІСЕФ та національним етичним міркуванням щодо проведення досліджень із залученням дітей. Для збирання даних було оновлено версію питальника першої хвилі. Щоб відібрати найбільш актуальні для підлітків показники, на ранніх етапах проекту дослідники здійснили ретельний огляд наукової літератури, а також провели консультації з експертами з питань підліткового розвитку. До підсумкового питальника другої хвилі українського

дослідження намагається виміряти відносний внесок шкільної політики у посилення зв'язків зі школою. Зокрема дослідження прагне дати відповіді на такі питання:

1. Як зв'язок зі школою впливає на основні результати.
2. Якими є внески ключових показників, що вимірюють зв'язок (підтримка однолітків, підтримка вчителів, емоційний зв'язок із школою та сімейна згуртованість).
3. Як наявність якісних правил шкільного устрою впливає на зв'язок зі школою.

Своєю чергою це дозволить поінформувати державні установи та інші ключові зацікавлені сторони про важливість заохочення здорових соціальних мереж серед підлітків.

Отримані результати з кожного питання дослідження дадуть змогу зорієнтувати ключових учасників у галузі освіти стосовно адаптації втручань та підтвердять важливість соціальних мереж підлітків. Ця доповідь проливає світло на те, які саме регіони чи демографічні групи характеризуються низьким рівнем зв'язку, тим самим допомагаючи відповідальним політикам та експертам зосередитися на проблемах саме цих груп у процесі побудови соціальних зв'язків. Дослідження також з'ясує, які чинники сприяють зміцненню зв'язку, досліджує його наближеність до низки правил шкільного устрою, таких як безпечне психосоціальне шкільне середовище та компетентнісний підхід у викладанні.

дослідження підлітків були включені численні показники, що варіюються від досвіду перебування у школі (наприклад, підтримка вчителів, підтримка однолітків та емоційний зв'язок із школою (див. рис. 1)) до тенденції кидати школу, екстерналізації та інтерналізації (наприклад, поведінкові розлади, агресія, тривожність і депресія), а також ризикованої поведінки (наприклад, вживання небезпечних речовин, небезпечна сексуальна поведінка та заподіяння собі шкоди).

Крім того, до питальників додали кілька нових показників для отримання всебічного, більш детального та точного розуміння досвіду зв'язку зі школою, отриманого підлітками. Нові показники спиралися на запитання про стандарти, які ґрунтуються на концепції «Безпечна школа» (наприклад, безпечне психосоціальне шкільне середовище та колегіальне й інклюзивне управління школою). Зокрема були включені такі пункти, як:

«Наша школа проводить активну кампанію проти насильства і має чіткі механізми реагування на випадки булінгу та насильства» та «У моїй школі є ефективні органи учнівського врядування (такі як учнівська рада, голова класу, класний комітет), які справді представляють потреби та інтереси учнівської спільноти». Повний перелік показників можна знайти в Додатку 4.

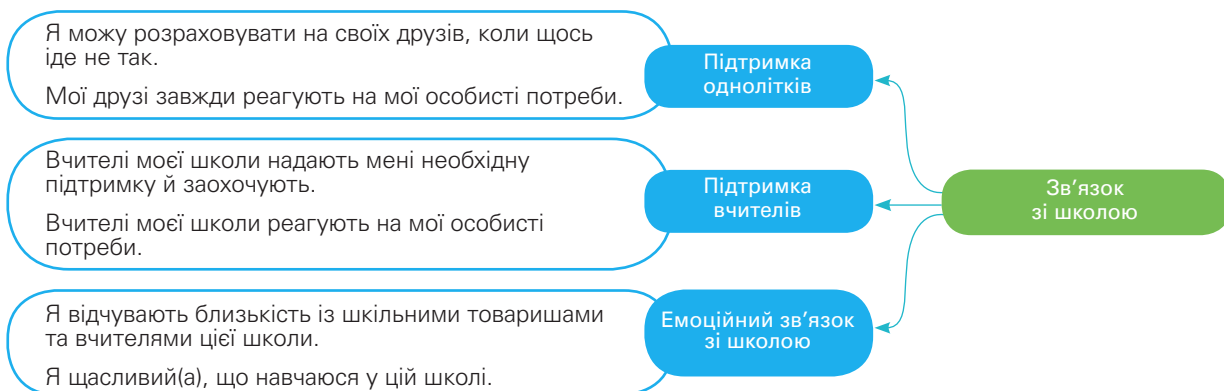
3.1. Інструменти: питальники

Кожний із показників у рамках дослідження вимірювався шляхом поєднання від 2 до 5 елементів. Кожен елемент показника вимірював різні аспекти загального явища, що його мав зафіксувати конкретний показник, після чого їх узагальнювали для формування складеної шкали. Наприклад, зв'язок зі школою вимірювали за допомогою шести елементів — по два елементи на компонент (див. нижче). Так само для вимірювання безпечного психосоціального шкільного середовища, що є елементом шкільного устрою, було розроблено п'ять

показників; зокрема підліткам було запропоновано вказати, чи їхня школа (i) проводить кампанії проти насильства або має інструкції, як реагувати на випадки булінгу (цькування) та (ii) пропонує учням позакласні заходи. В деяких випадках у питальниках використовувалися прийняті на міжнародному рівні психометричні інструменти, що забезпечують надійне вимірювання показників, а в інших — були запропоновані оригінальні елементи з використанням передового досвіду побудови психометричної шкали.

Рисунок 1.

Модель зв'язку зі школою

3.2. Етичні міркування

Команда дослідників заздалегідь ретельно переглянула всі етичні застереження з метою захисту прав дітей під час дослідження. ЮНІСЕФ залучив Український інститут соціальних досліджень імені Олександра Яременка (УІСД)¹⁸ — провідну установу, що має акредитацію для здійснення загальнонаціональних опитувань та значний досвід проведення опитувань у школах, — представники якої надавали фахові консультації щодо укладання

питальників та їх перекладу. УІСД є установою, що займалася збиранням даних у рамках першої хвилі підліткового дослідження SCORE (Індекс соціальної згуртованості та миру) на сході України. УІСД також має акредитацію ESPAD — Європейського опитування учнівської молоді щодо вживання алкоголю та наркотичних речовин¹⁹ та очолює збирання даних в Україні для дослідження «Здоров'я та поведінкові орієнтації учнівської молоді» (HBSC)²⁰.

18. <http://www.uisr.org.ua>.

19. <http://www.espad.org>.

20. <http://www.hbsc.org>.

Обидва крос-національні дослідження проводяться у 35 та 48 країнах світу відповідно. УІСД здійснив попередній незалежний етичний аналіз питальника, розробленого дослідницькою групою, після чого його скоригували та випробували із залученням учнів шкіл міста Біла Церква. Дозвіл на опитування був виданий психолого-педагогічною комісією науково-методичної ради Міністерства освіти і науки України (МОН)²¹. Перш ніж перейти до видачі паперових питальників, регіональні польові менеджери національної мережі УІСД пройшли одноденний тренінг. Школярів

поінформували про цілі дослідження, про те, як використовуватимуться отримані дані, про добровільну участь в опитуванні, про можливість не відповідати на всі поставлені запитання, а також про можливість завершити участь в опитуванні у будь-який момент. Кожен учень отримав питальник та індивідуальний конверт, у який потрібно було вкласти заповнену анкету, а потім заклеїти. Після цього інтерв'юєр до моменту повернення вчителя до класної кімнати запечатував усі індивідуальні конверти, зібрані в класі, в другому конверті.

21. <http://www.mon.gov.ua>.

3.3. Збирання та аналіз даних

Дані збиралися за допомогою паперового питальника для самостійного заповнення протягом першого семестру 2018/2019 навчального року (з жовтня по початок грудня). Запитання у питальнику були сформульовані українською мовою. Вибірка складала 7846 підлітків віком від 12 до 19 років (середній вік — 15,46 року). У вибірці були представлені підлітки обох статей (див. рис. 2). Хлопці становили 46,3% вибірки (3634 особи), дівчата — 53,5% (4197 осіб), ще 0,2% (15 підлітків) не вказали стать.

Учасниками дослідження стали учні 200 навчальних закладів, які мешкають у Донецькій, Луганській, Дніпропетровській, Запорізькій, Харківській, Миколаївській, Львівській та Київській областях. Для Донецької та Луганської областей вибірка формувалася окремо за зонами: зона 0–5 км; зона 5–15 км; зона 15+ км від лінії розмежування.

Первинні дані були оброблені для формування складених шкал (або показників), дійсність яких підтверджувалася за допомогою факторного аналізу та розрахунку надійності. Для підтвердження того, що ці шкали працюють як когерентні міри, для кожного показника розраховувався середній бал. Потім бали були деталізовані за віком, статтю, областю та наближеністю до лінії розмежування.

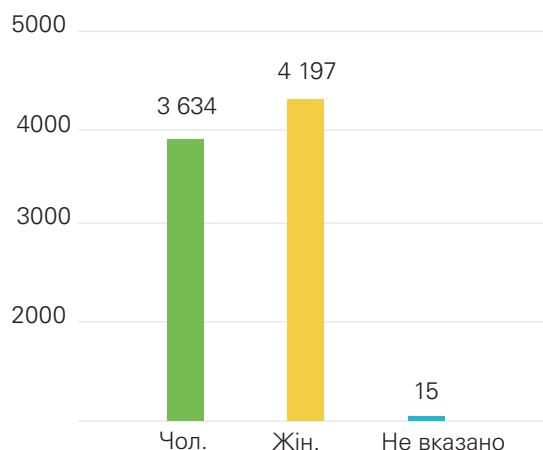
Для вивчення базової динаміки та отримання розуміння процесів, що впливають на зв'язок зі школою (та на інші бажані результати), дослідники використали прогностичне статистичне моделювання. Щоб дослідити результати зв'язку зі школою, було використане моделювання структурного рівняння, що дозволяє з'ясувати, як зв'язок зі школою впливає на результати розвитку, в тому числі у сфері навчання, громадської активності та в психосоціальной діяльності. Модель структурного рівняння у цій доповіді є зіставною з моделлю, що використовувалася в попередньому звіті про

зв'язок зі школою, опублікованому в 2019 році — це дало змогу підтвердити попередні висновки. Роль правил шкільного устрою (політик) досліджувалася за допомогою моделі структурного рівняння, що дозволило з'ясувати, як кожна з таких політик (вимірюється за допомогою конкретних показників) впливає на зв'язок зі школою. Предикативна модель деталізувалася за демографічними підгрупами та повідомляла про будь-які відмінності шляхів для різних груп.

Щоб визначити складові зв'язку зі школою, які потребують особливої уваги, дослідники використовували частотний аналіз для порівняння того, які показники зв'язку зі школою найчастіше проявлялися у вибірці. Щоб отримати уявлення про рівні кожного показника для регіону чи школи, частотний аналіз деталізувався за регіонами та школами. Така ж деталізація була застосована і до ключових демографічних підгруп, як описано вище.

Рисунок 2.

Гендерне представництво у вибірці.

4. ЗВ'ЯЗОК ЗІ ШКОЛОЮ: ОСНОВНІ РЕЗУЛЬТАТИ

4.1. Зв'язок зі школою в Україні

4.1.1. Позитивний вплив зв'язку зі школою на розвиток підлітків

2017 року ЮНІСЕФ у співпраці з Центром сталого миру та демократичного розвитку (SeeD) провів масштабне дослідження у Східній Україні, залучивши як респондентів 3311 підлітків із підконтрольних територій Донецької та Луганської областей. Маючи на меті вивчення того, як зв'язок зі школою впливає на результати розвитку підлітків, дослідження з'ясувало, що такий зв'язок є визначальним фактором їхньої адаптації (див. Додаток 1)²². Інтерес опитування другої хвилі полягає в тому, щоб з'ясувати, чи система освіти відіграє таку саму важливу роль по всій Україні, як це спостерігається у Донецькій та Луганській областях, та який зв'язок зі школою відчувають підлітки, які мешкають по всій країні.

Дані в рамках другої хвилі збиралися у 2018 році в 200 навчальних закладах України, де загалом 7846 підлітків віком від 12 до 19 років заповнили анкети. Вибірка була розширена для включення респондентів із восьми областей України: Донецької, Луганської, Дніпропетровської, Запорізької, Харківської, Миколаївської, Львівської та Київської.

Щоб дослідити, чи поширюється позитивний ефект зв'язку зі школою, що був виявлений за результатами аналізу даних першої хвилі, на всю країну, модель структурного рівняння 2017 року (перша хвиля) для зв'язку зі школою була повторно проаналізована з використанням даних другої хвилі (2018 рік). У Додатку 2 представлена емпірично підтверджена модель зв'язку зі школою серед підлітків із усіх восьми областей. Результати аналізу допомогли нам виявити низку ключових відмінностей між моделями «Донецьк/Луганськ — 2017» та «Україна — 2018». По-перше, відчуття безпеки школи захищає учнів від віктимізації в Донецькій та Луганській областях (модель 2017 року), але далеко не по всій країні. Крім того, для вимірювання готовності до участі в житті громади та готовності до політичного насильства, а також заподіяння собі шкоди та суїцидальних настроїв були використані різні методологічні процедури між двома періодами

збирання даних. Зважаючи на розширення, ця модель підтверджує, що попри незначні відмінності зв'язок зі школою суттєво сприяє позитивному розвитку підлітків. Зокрема дослідження встановило, що такий зв'язок:

- Підвищує готовність до участі в житті громади, одночасно знижуючи ризик долучення до політичного насильства. Це свідчить про те, що емоційна прив'язаність до школи також переноситься на макросистеми; шкільний досвід та соціальні зв'язки підлітків визначають те, як молоді люди реагуватимуть на суспільство загалом.
- Знижує ймовірність залучення підлітків до випадків булінгу (цькування). Іншими словами, учні, які мають позитивні почуття щодо своєї школи, відчувають належність і вважають, що їхні вчителі дбають про них, а також мають дружні стосунки, в які вкладають емоції, рідше демонструють поведінку, пов'язану з булінгом (цькуванням).
- Передбачає зниження рівня віктимізації з одночасним посиленням безпеки школи. Підлітки, які відчувають міцний зв'язок зі школою, сприймають шкільне середовище інакше, ніж ті, чий зв'язок зі школою слабкіший: перші розвивають дружні стосунки на основі поваги та довіри. Створення підтримуючих соціальних мереж має захисний ефект і знижує ризик перетворення на жертву булінгу (цькування).
- Підвищує задоволеність життям. Позитивний вплив зв'язку на задоволеність життям може бути пояснений тим, що зв'язок зі школою слугує мотиваційній потребі належності²³. Задоволення цієї потреби дарує підліткам відчуття винагороди, тим самим підвищуючи їхню задоволеність власним життям.
- Асоціюється з успішністю у навчанні та меншою кількістю думок про те, щоб кинути

22. Лордос, А., Морін, Е., Фанті, К., Лемішка, О., Гест, А., Сімео, М., Контоюліс, М., Гаджиміна, Е. (2019). Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища. Україна: Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ).

23. Townsend, K. C., & McWhirter, B. T. (2005). Connectedness: A review of the literature with implications for counseling, assessment, and research. *Journal of Counseling and Development*, 83, 191–201.

школу. Підлітки, які взяли участь у другій хвилі дослідження та повідомили про тіснішу прив'язаність до школи і більш позитивні стосунки з учителями та однолітками, демонструють більшу відданість шкільному життю, результатом чого є покращення оцінок та нижча схильність до роздумів про те, щоб полишити навчання у школі.

- Прогнозує зниження симптоматики інтерналізації та поведінкових проблем, таких як тривожність, депресія, вживання наркотичних речовин та небезпечна сексуальна поведінка. Вочевидь, зв'язок зі школою сприяє доброму психосоціальному та поведінковому самопочуттю підлітків. Позитивний досвід та сприятливі стосунки у школі захищають особу; підлітки, які відчувають міцний зв'язок зі школою, менш схильні «психувати» (наприклад, порушувати правила поведінки чи поводитися агресивно). Крім того, вони рідше відчувають негативну емоційність, що характеризує інтерналізацію проблем психічного здоров'я.

Результати обох хвиль дослідження демонструють, що система освіти, сприяючи зміцненню зв'язку зі школою, може сприяти посиленню позитивних результатів розвитку. Результати збігаються, незважаючи на географічні відмінності у вибірці, що

додає їм достовірності та переконливості.

Висновки підліткового дослідження в Україні щодо зв'язку зі школою мають важливі теоретичні та практичні наслідки. Аналіз даних, отриманих у рамках двох хвиль опитування, підтвердили важливу роль, що її відіграє зв'язок зі школою, в емоційній та поведінковій корекції підлітків. Підлітки, які відчувають міцний зв'язок зі школою, в цілому більше задоволені своїм життям. Вони рідше відчувають негативні емоції та поведінкові виклики, при цьому виявляючи вищий рівень громадянської та освітньої адаптації, що проявляється не тільки у кращій успішності в навчанні, але й у низьких проявах булінгу (цькування) та віктимізації, а також більшій готовності до позитивної участі в житті громади. Ці висновки перегукуються з висновками, викладеними в інших роботах: зокрема вони підтверджують результати попередніх досліджень, які стверджують, що зв'язок зі школою підвищує академічну успішність²⁴, тоді як брак такого зв'язку асоціюється як із поведінковими проблемами²⁵, так і з проблемами психічного здоров'я — депресією та схильністю до суїциду²⁶. В цілому як попередні, так і сучасні емпіричні дослідження засвідчують, що коли ми плакаємо зв'язок зі школою, ми підвищуємо здатність підлітків більш ефективно пристосовуватися до свого середовища.

24. Crosnoe, R., Johnson, M., & Elder, G. (2004). Intergenerational bonding in school: The behavioural and contextual correlates of student-teacher relationships. *Sociology of Education*, 77, 60–81.

25. Loukas, A., Ripperger-Suhler, K., & Horton, K. (2009). Examining temporal associations between school connectedness and early adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 804–812.

26. connectedness and early adolescent adjustment. *Journal of Youth and Adolescence*, 38, 804–812.

Millings, A., Buck, R., Montgomery, A., Spears, M., & Stallard, P. (2012). School connectedness, peer attachment, and self-esteem as predictors of adolescent depression. *Journal of Adolescence*, 35, 1061–1067.

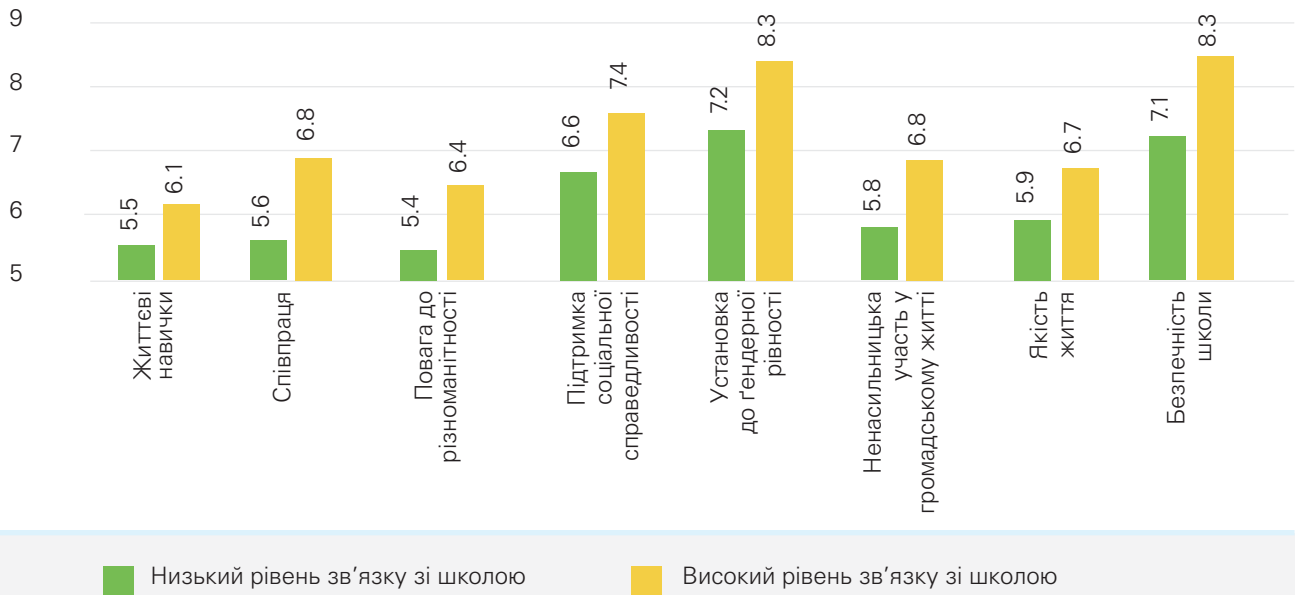
4.1.2. Чому зв'язок зі школою має значення

Як засвідчують наші дані, зв'язок зі школою слід розглядати як вимір досягнення. Подальший аналіз даних підтримує реформу освіти, що триває. Десять кращих шкіл із високими показниками зв'язку зі школою демонструють значно вищі результати розвитку порівняно зі школами з низькими показниками такого зв'язку. Відмінності були виявлені у всіх сферах життя підлітків (див. табл. 1 і 2). По-перше, учні із високими показниками зв'язку зі школою повідомляють про кращі життєві навички. Зокрема вони більше готові до співпраці й висловлюють більшу повагу до різноманітності, ніж їхні однолітки зі шкіл із низькими показниками такого

зв'язку. Вони також вказують на більш позитивну якість життя (середній бал — 6,65), ніж їхні однолітки (середній бал — 5,87), більшу схильність до ненасильницької громадської активності та сильніше почуття безпечності школи. Крім того, підлітки зі шкіл із високими показниками зв'язку рідше практикують агресивну та деструктивну поведінку або рідше відчувають інтерналізацію проблем (див. табл. 2). Ці результати є потужним адвокаційним меседжем та показують, чого можуть досягти школярі у разі заохочення та підтримки їхнього зв'язку зі школою.

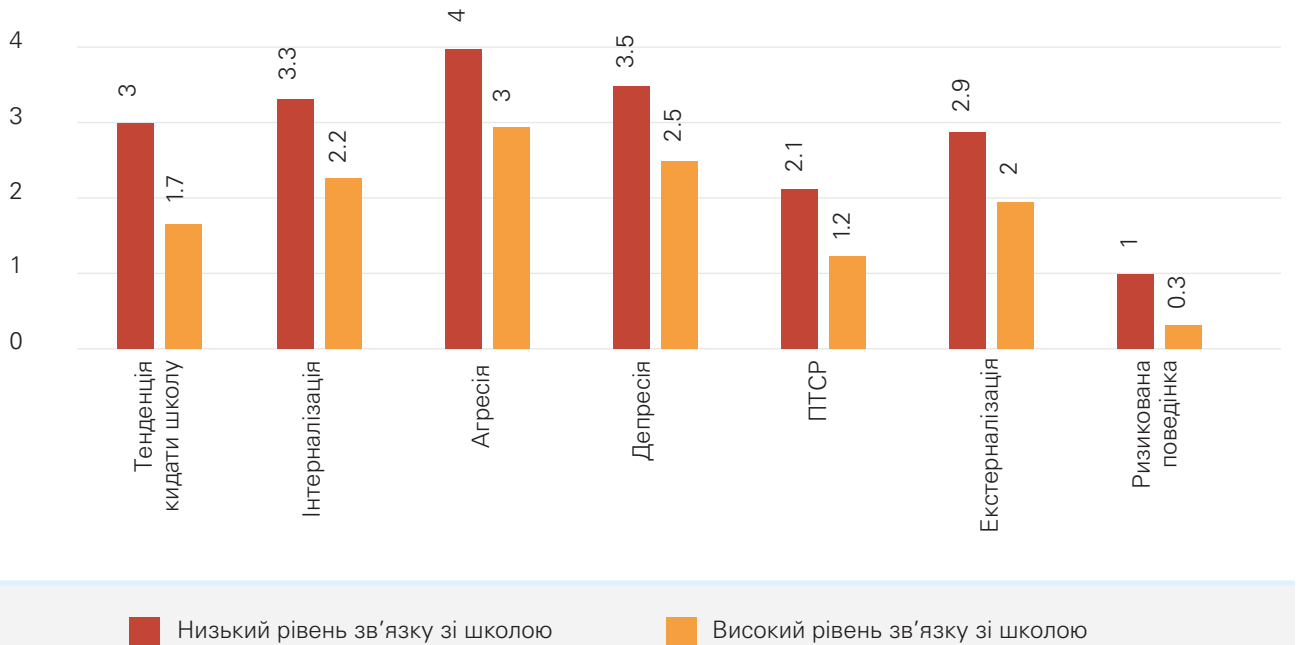
Таблиця 1.

Чому зв'язок зі школою має значення

Таблиця 2.

Чому зв'язок зі школою має значення

4.2. Складові поняття «зв'язок зі школою» в Україні

4.2.1. Відсутність відмінностей у зв'язку зі школою серед підлітків, які мешкають неподалік від лінії розмежування, та підлітків з інших областей

Серед підлітків на сході України спостерігається вищий рівень зв'язку зі школою порівняно з їхніми однолітками в інших областях (див. рис. 3). Ділянки в безпосередній близькості до лінії конфлікту визначаються як райони, розташовані в 15-кілометровій смузі вздовж лінії розмежування на підконтрольних уряду територіях (ПУТ) Донецької та Луганської областей. Зважаючи на непросту повсякденну реальність в умовах конфлікту, наприклад, наближеність військових об'єктів до шкіл та дитячих садків²⁷, очікувалося, що підлітки не зможуть скористатися тими перевагами, що їх може запропонувати школа. Більше того, оскільки вчителі також страждають від конфлікту, очікувалося, що це обмежить їхню спроможність бути «захисниками» для підлітків. Однак отримані нами результати не підтвердили ці припущення. Це, безумовно, оптимістичний висновок, враховуючи те, що діти на сході України щодня стикаються з небезпекою та непевністю, що загрожує їхньому відчуттю безпеки. Подальший аналіз показав, що 6 з 10 шкіл із найвищим рівнем зв'язку розміщені саме в Донецькій та Луганській областях. З іншого боку, лише 3 навчальних заклади, що отримали найвищий середній бал зв'язку зі школою, розташовані в Харківській області (див. рис. 3). Проте ці дані слід тлумачити досить обережно. Незважаючи на те що школи в Донецькій та Луганській областях увійшли до першої десятки шкіл із найвищим середнім балом, 6 з 10 навчальних закладів із низькими показниками зв'язку зі школою також розміщені

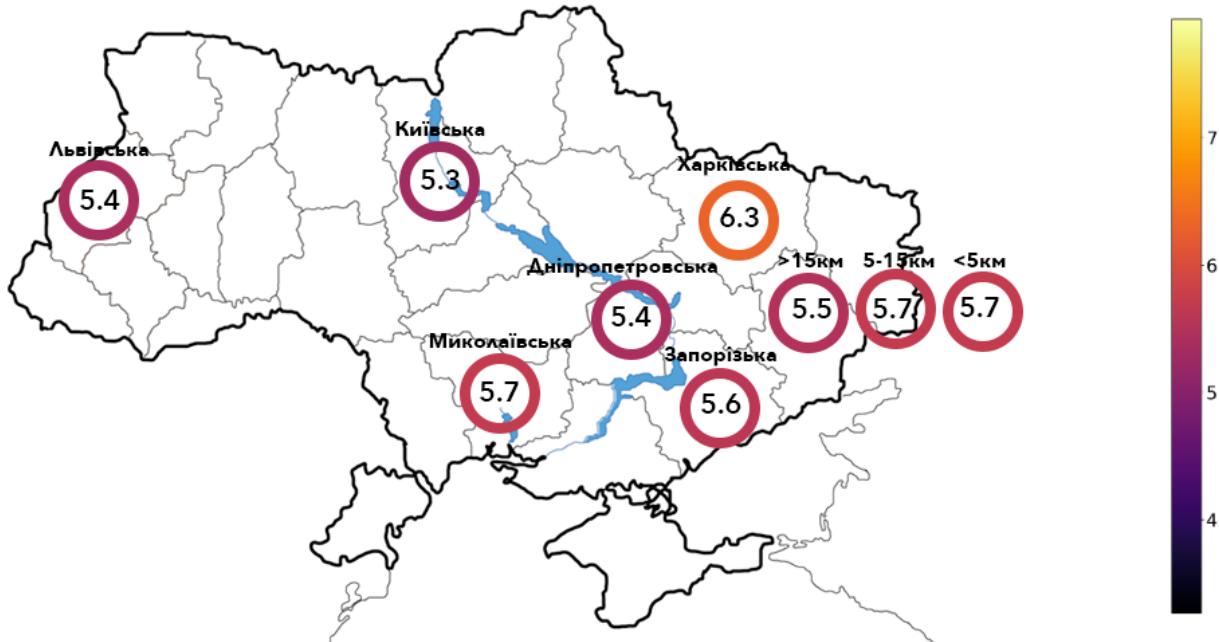
у цих районах. Для сходу України ці результати є особливо важливими, оскільки вони показують, що вплив конфлікту не обов'язково спричиняє поганий шкільний досвід. У гру вступають різні важливі чинники, які впливають на рівень зв'язку зі школою в кожному конкретному навчальному закладі. Наприклад, вплив програми «Безпечна школа» є одним із таких чинників.

З іншого боку, відчуття безпечності школи (наприклад, на шляху до школи та додому або перебування на шкільному подвір'ї) виявилось найнижчим серед дівчат, які мешкають поблизу лінії розмежування (менш ніж 5 км). Той факт, що з початку конфлікту на сході України було пошкоджено чи зруйновано понад 700 навчальних закладів²⁸, а також постійна присутність озброєних військових та обстріли не могли не позначитися на тому, наскільки безпечною вважають територію школи дівчата. Однак те, що хлопці, які мешкають у безпосередній близькості до лінії розмежування, сприймають школи безпечними, як і підлітки на решті території України, може бути ознакою нормалізації обстрілів (тобто вони вважають обстріли та інший пов'язаний із військовим конфліктом досвід «нормою»). Ще однією причиною такого сприйняття може бути те, що хлопці, які проживають неподалік від лінії розмежування, значно більш схильні до прояву «бездушно-неемоційності», ніж дівчата чи хлопці в інших регіонах України.

27. Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ), 2018 р.

28. Там само.

Рисунок 2.

Середні бали зв'язку зі школою в різних областях України.

4.2.2. Досвід підтримки з боку однолітків та вчителів, а також емоційна прив'язаність до школи серед українських підлітків

У дослідженні, проведеному в Україні, учні повідомили про нижчий рівень підтримки з боку вчителів порівняно з підтримкою однолітків та емоційним зв'язком зі школою. Цікаво, що цей висновок стосується підлітків по всій країні, тож ця тенденція — тобто найнижча оцінка підтримки вчителів — є типовою як для районів, наближених до лінії розмежування (де вчителі щодня переживають досвід конфлікту), так і для решти країни (див. рис. 4). Отже, шкільні програми та стандарти, спрямовані на підвищення підтримки з боку вчителів, мають стати загальнонаціональним пріоритетом.

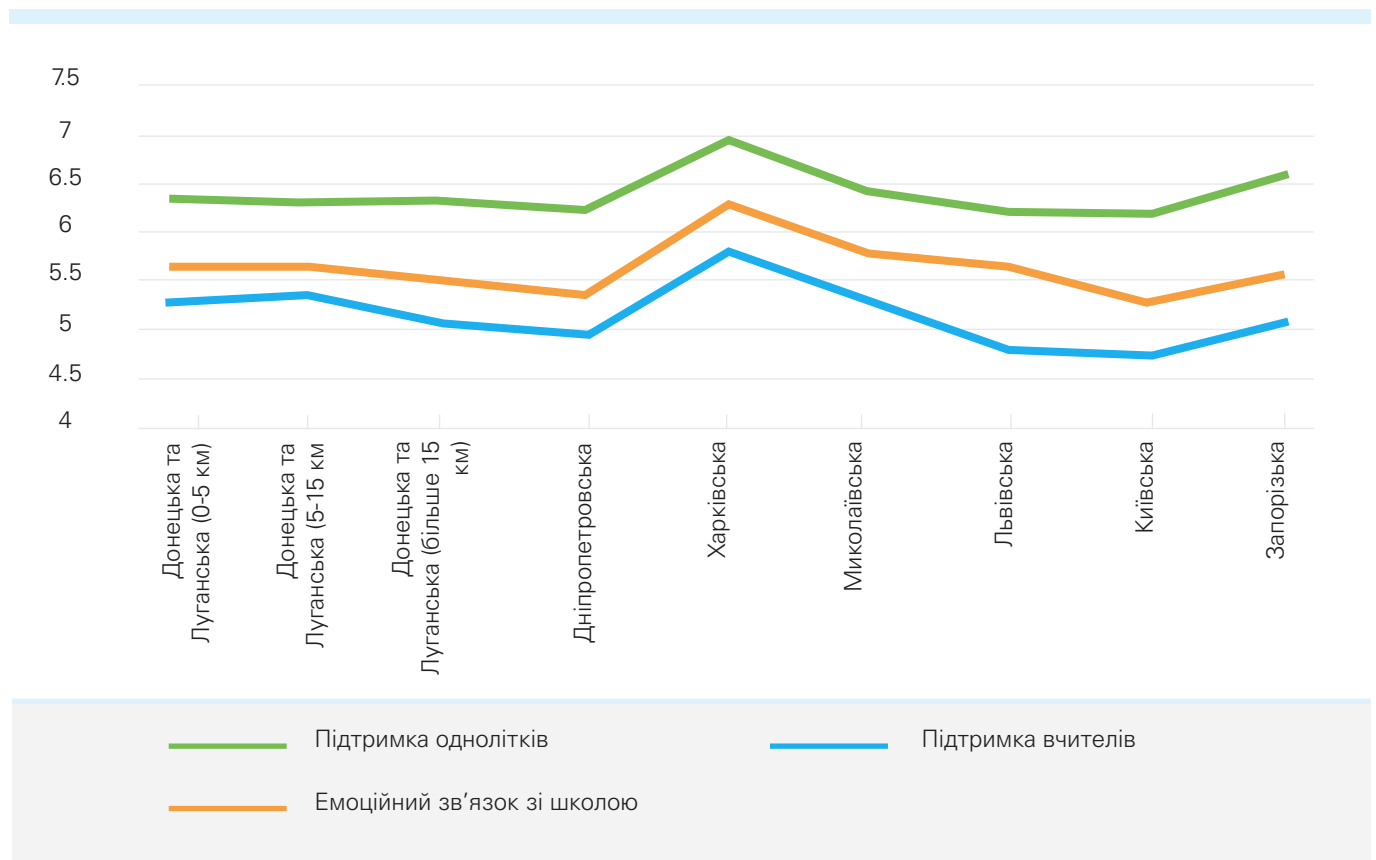
Наші висновки підтримують реформу освіти, що наразі триває, і в її рамках особлива увага приділяється підвищенню підтримки з боку вчителів та застосуванню орієнтованих на учня підходів у навчанні. З шести елементів, що вимірюють зв'язок зі школою, найслабшими є: недостатня спроможність вчителів реагувати на потреби учнів, відсутність необхідної підтримки та заохочення з боку вчителя, а також брак близькості із іншими особами у школі (див. табл. 3). Наприклад, твердження «Вчителі моєї школи реагують на мої особисті потреби» менш ніж один із 5 опитаних підлітків (18%) вважає абсолютно правдивим. З іншого боку, лише дуже

незначна частка підлітків повідомила про вкрай низьку підтримку з боку однолітків. Наприклад, лише 9% підлітків вважають твердження «Я можу розраховувати на своїх друзів, коли щось іде не так» зовсім неправдивим, тоді як відсоток школярів, які повністю згодні з цим твердженням, сягає 41%. По-перше, для зміцнення зв'язку зі школою вчителі повинні бути більш емоційно сприйнятливими та чутливими до підлітків. По-друге, навчання, орієнтоване на учня, що визнає думки та погляди школярів визначальним для їхнього навчання, має стати найвищим пріоритетом шкільної політики. Орієнтоване на учня навчання виходить за межі традиційних підходів, де учні виконують пасивну, рецептивну роль; натомість в орієнтованому на учня навчанні фокус активності та контролю переміщується на індивідуальну відповідальність за (i) визначення цілей навчання та (ii) рішення щодо засобів навчання²⁹. Це забезпечує учнів необхідною базою та навичками засвоєння нових знань і становлення як самостійна й незалежна людина. Як наслідок, навчання не обмежується лише класом та школою; навпаки, учні навчаються вчитися протягом усього життя та самостійно розв'язувати проблеми.

29. Hannafin, M. J., Land, S., & Oliver, K. (1999). Open learning environments: Foundations and models. In C. Reigeluth (Ed.), *Instructional design theories and models: A new paradigm of instructional theory*. Mahwah, NJ: Erlbaum. 115–140.

Рисунок 3.

Рівні зв'язку зі школою в різних областях України

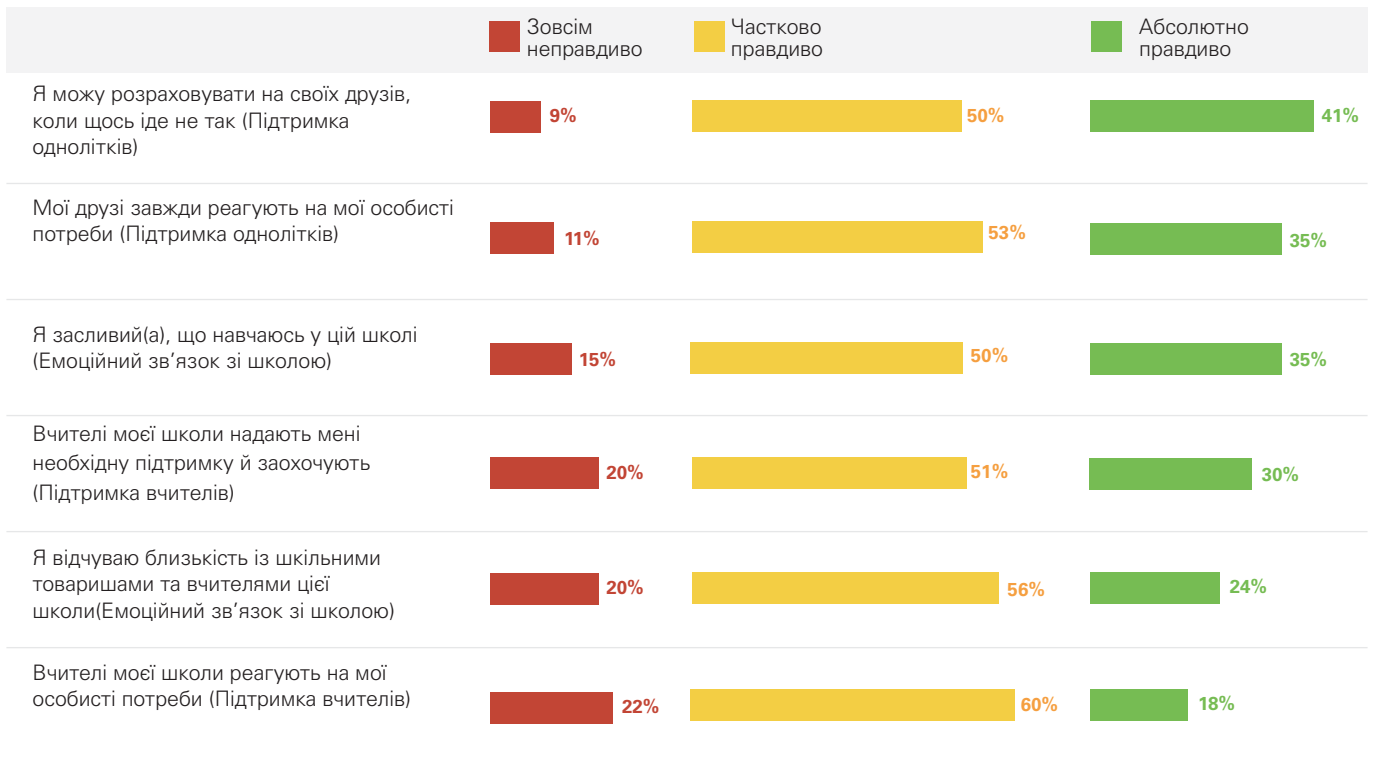

З іншого боку, учні сільських шкіл загалом відчувають більше підтримки з боку вчителів та сильніше емоційно прив'язані до своїх шкіл, ніж їхні однолітки в містах. І навпаки, підлітки в містах відчувають вищу підтримку з боку однолітків, ніж їхні сільські товариші. Ці висновки свідчать про необхідність заохочення більш сприятливих відносин між вчителями та учнями міських шкіл із одночасним

поглибленням зв'язку підлітків зі своїми школами. У сільській місцевості необхідно сприяти підтримці з боку однолітків та взаємодії з ними — цього можна досягти за допомогою спрямованої на формування колективу діяльності в класі або школі (наприклад, шкільні спортивні змагання, зосереджені на роботі в команді).

Таблиця 3.

Деталізація елементів зв'язку зі школою.

4.3. Що впливає на міцність зв'язку зі школою в Україні

Як уже було зазначено в розділі 4.1.1, зв'язок зі школою відіграє вирішальну роль у навчальному, поведінковому, емоційному та громадському адаптуванні підлітків. Зважаючи на позитивні наслідки підтримки з боку однолітків та вчителів та емоційного зв'язку зі школою, поняття «зв'язок зі школою» може використовуватися фахівцями в галузі освіти як інструмент оцінювання ефективності та впливу певних шкільних програм, наприклад, програми «Безпечна школа».

Тим не менш, для забезпечення ефективності зв'язку зі школою фахівці мають насамперед пам'ятати про чинники впливу, що сприяють такому зв'язку. Це важливо, оскільки навіть за умов ретельної розробки програм, безпосередньо спрямованих на зв'язок зі школою, результати розвитку можуть бути нерівними — якщо, наприклад, шкільне середовище, в якому перебуває підліток, є проблемним. Отже, шкільні експерти повинні також з'ясувати, як саме сприяти зв'язку зі школою.

Як ми вже зазначали у вступі, мікросистемні фактори вкрай важливі для благополуччя людини. Так, дані першої хвилі опитування показали, що сімейна динаміка має вирішальне значення у тому, чи відчуватиме підліток зв'язок зі школою і якою

мірою. Іншими словами, те, що відбувається вдома, переноситься на шкільне середовище. Наприклад, підлітки з дружніх родин відчувають міцніший зв'язок зі школою, тоді як домашнє насильство має протилежний ефект. За таких обставин підлітки, які зазнали жорстокого поводження вдома, не могли скористатися захистом від негативних результатів розвитку, що його створює зв'язок зі школою, і залишилися схильними до агресії, злочинності, депресії, низької успішності в навчанні тощо. Тобто навіть якщо система освіти є справді високоякісною, деякі діти все одно не зможуть скористатися з її переваг, якщо для дітей із груп ризику (наприклад, для жертв домашнього насильства) не існуватимуть інші ефективні програми підтримки. З огляду на те, що мікросистемні фактори відіграють важливу роль у сприянні зв'язку зі школою, увага має зосередитися на шкільних факторах, що також можуть бути визначальними для такого зв'язку. Відтак деякі складові шкільних політик та правил устрою виділені як такі, що особливо важливі для зміцнення відчуття підлітками зв'язку зі школою.

Серед них зокрема наступні:

- безпечне фізичне шкільне середовище: наприклад, здорове та поживне харчування для

учнів; сучасне педагогічне обладнання та чисті й у належний спосіб обладнані туалети;

- безпечне психосоціальне шкільне середовище: наприклад, проведення кампаній проти насильства та наявність чітких механізмів реагування на випадки булінгу (цькування) або насильства; виділення достатнього часу для взаємодії з іншими та доступність психосоціальних послуг для підлітків, які потребують підтримки;

- компетентнісний підхід у викладанні: наприклад, сприяння критичному мисленню, оволодінню навичками розв'язання проблем, груповим завданням та дискусіям;
- колегіальне та інклюзивне управління школою: наприклад, відчуття власної цінності та значимості для школи, а також наявність ефективних органів учнівського врядування, які справді сприяють задоволенню потреб та інтересів школярів.

4.3.1. Вплив програми «Безпечна школа» на зміцнення зв'язку зі школою

Як зазначалося у вступі, концепція «Безпечна школа» передбачає забезпечення усіх необхідних умов для здоров'я, соціального розвитку та академічної успішності підлітків. Представлені нижче стандарти програми «Безпечна школа» охоплюють чотири ключових стратегічних елементи реформи освіти. Всі вони були змодельовані з метою вивчити їхній вплив на досвід зв'язку зі школою.

З точки зору освіти, стандарти відіграють ключову роль у підвищенні рівнів зв'язку зі школою (див. Додаток 3).

- Безпечне фізичне шкільне середовище — а це здорове та поживне харчування у школах; підтримання комфортної температури в класах та загальних приміщеннях протягом усього року; чисті та належно обладнані туалети — перегукується із досвідом зв'язку зі школою. Подальша деталізація та вивчення такого взаємозв'язку на рівні окремих елементів виявили, що перебування у фізично безпечному середовищі призводить до більш тісного емоційного зв'язку зі школою. Отже, школа, що пропонує підліткам безпечний простір, швидше за все викличе в них позитивні емоції, а отже, підвищить імовірність того, що підлітки хотітимуть проводити там свій час і формуватимуть прив'язаність до неї.
- Безпечне психосоціальне шкільне середовище, що включає позакласну діяльність і впровадження ефективних програм протидії булінгу (цькуванню) або насильству, асоціюється з високими рівнями зв'язку зі школою. Позакласна робота корисна тим, що активізує участь учнів у шкільному житті, що своєю чергою сприяє не тільки новим можливостям для формування дружніх стосунків, але й допомагає учням відчувати більшу задоволеність та емоційний зв'язок зі своєю школою. Крім того,

у школах, де пропагується взаємоповага в класі і де існують чіткі правила та рекомендації щодо реагування на випадки насильства та порушення правил, учні менше бояться самовиражатися та бути собою, тим самим розвиваючи позитивне ставлення до школи та до усіх її представників. І це цілком логічно, тому що підлітки, коли перебувають у безпечному місці, де можуть вільно висловлювати свої думки і почуття без остраху бути висміяними, швидше відчують зв'язок зі своїми школами або соціальними мережами. Більше того, встановлені правила вчать самоконтролю, що особливо важливо перед лицем різних спокус (такими як, приміром, експерименти з алкоголем чи забороненими наркотиками) або коли потрібно врегулювати власні емоції та дії. І нарешті, психосоціальні послуги (наприклад, консультування) також пов'язані з відчуттям безпеки у школі. Отже, підлітки стають більш емоційно прив'язаними до своєї школи, якщо вважають, що ті активно намагаються їм допомогти³⁰.

- Компетентнісний підхід у викладанні значною мірою визначає досвід зв'язку зі школою. Було доведено, що якісне викладання, наприклад, залучення до відкритих дискусій, а також заохочення і розвиток навичок критичного мислення та розв'язання проблем, є ключовими не тільки для оволодіння учнями необхідних навичок здобувати знання протягом усього життя, їхньої незалежності та самостійності, але й для досвіду позитивних та сприятливих соціальних стосунків. Крім того, якщо вчителям вдається сформувати дружні та дбайливі стосунки зі своїми учнями, а також бути щиро зацікавленими в їхній академічній успішності, то вони опосередковано стають позитивними моделями для демонстрації того, як слід характеризувати соціальні відносини.

30. Lapan, R., Wells, R., Petersen, J., & McCann, L. (2014). Stand Tall to Protect Students: School Counselors Strengthening School Connectedness. *Journal of Counseling & Development*, 92, 304–315.

- Колегіальне та інклюзивне управління школою, як і компетентнісний підхід у викладанні, має неабиякий вплив на зв'язок зі школою. Перебування в дружньому середовищі, де всі зацікавлені сторони, в тому числі учні та батьки, відчувають, що різноманітність є прийнятною нормою, що їх цінують і до них дослухаються, створює шляхи для більш позитивної взаємодії з учителями, іншими підлітками або самою школою. Крім того, коли участь учнів, батьків і педагогічного персоналу в житті школи усіяко заохочується, вони відчувають більшу задоволеність школою.

Загалом висновки дослідження зв'язку українських підлітків зі школою схвалюють використання

вказаних вище чотирьох стандартів як підходу для посилення такого зв'язку. Такі стандарти створюють можливості для позитивних стосунків та взаємної підтримки між усіма членами шкільної спільноти. Крім того, здається, що компетентнісний підхід у викладанні та колегіальне й інклюзивне управління роблять вагомий внесок у зв'язок зі школою, ніж безпечно фізичне та психосоціальне середовище, підкреслюючи важливість подальшого просування цих двох елементів політики. Лонгітудний аналіз у рамках звіту про реалізацію програми «Безпечна школа», що з'явиться незабаром, дасть більше інформації про важливий внесок чотирьох стандартів у зв'язок зі школою та підлітковий розвиток.

4.3.2. Значення отриманих результатів для подальших досліджень та практичного застосування

Цю частину дослідження українських підлітків слід розглядати як доказ важливої ролі, що її відіграє наявність позитивного, безпечного та інклюзивного шкільного середовища у сприянні розвитку зв'язку зі школою. Отримані результати мають як теоретичну, так і практичну цінність. По-перше, результати українського дослідження підтверджують та підтримують висновки попередніх досліджень, зокрема щодо взаємозв'язку між участю в позакласних заходах та зв'язком зі школою³¹. По-друге, в науковій літературі встановлення правил також пов'язується з міцнішим зв'язком зі школою, головним чином завдяки тому, що учні, відчуваючи менший страх перед висміюванням чи дражнінням, швидше стають емоційно прив'язаними до своїх однокласників та до школи³². Аналогічно підлітки, які відчувають підтримку з боку вчителя (виявляється у дружньому ставленні, щирій зацікавленості у реальному отриманні учнями знань, створенні безпечного простору для школярів), швидше відчують зв'язок зі своїми вчителями, ніж їхні товариші, які вважають останніх холодними та байдужими до учнів.

Крім того, наші висновки доповнюють висновки інших досліджень, надаючи докази того, що підлітки, які навчаються в інклюзивних школах із залученням усіх зацікавлених сторін (учнів, батьків), а також у школах із високим рівнем компетентності викладання та якості освіти, швидше відчуватимуть зв'язок із

школою. Результати дослідження мають важливе значення для формування освітньої політики, і повинні бути враховані в розробці та впровадженні відповідних програм превенції та розвитку. Зважаючи на виявлені в Україні підтвердження того, що зв'язок зі школою чинить ряд позитивних впливів та пом'якшує дію факторів, що спричиняють негативні розвиткові прояви (див. розділ 4.1.1), результати дослідження шляхів досягнення такого зв'язку дуже доречні. Створення позитивного та безпечного середовища виявилось важливою запорукою зміцнення зв'язку підлітків зі школою, а відтак цей висновок слід враховувати фахівцям у галузі освіти, що розробляють відповідні програми. Наприклад, наша модель показує, що для посилення зв'язку зі школою найважливішим з чотирьох згаданих правил шкільного устрою (політик) є компетентнісний підхід у викладанні та колегіальне й інклюзивне управління школою. При цьому важливість інших елементів для формування такого зв'язку не заперечується, але наголошується, що у прийнятті рішень та розробці програм, спрямованих на підвищення зв'язку зі школою, компетентнісний підхід та колегіальне й інклюзивне управління мають відігравати центральну роль. Однією з таких програм є «Безпечна школа» — програма, що її ЮНІСЕФ впроваджує у Донецькій та Луганській областях України. Детальніше про ефективність цієї програми для адаптивності та здоров'я підлітків ітиметься в окремому звіті.

31. Blum, R. W., McNeely, C. A., & Rinehart, P. M. (2002). Improving the odds: The untapped power of schools to improve the health of teens. Minneapolis, MN: Center for Adolescent Health and Development, University of Minnesota.

32. Ryan, A. M. & Patrick, H. (2001). The classroom social environment and changes in adolescents' motivation and engagement during middle school. *American Educational Research Journal*, 38(2), 437–460.

4.4. Деякі особливості зв'язку зі школою (стать, наближеність до лінії розмежування)

Цікаво, що деякі ґендерні відмінності у позитивному впливі зв'язку зі школою на розвиток підлітків були виявлені під час двох хвиль збирання даних. Тоді як і дівчата, і хлопці отримували користь від такого зв'язку, дівчата значно рідше порівняно з хлопцями ставали співучасниками булінгу (цькування), потерпали від інтерналізації та поведінкових проблем або розмірковували про те, щоб кинути школу.

Дослідження в Україні також виявило, що і для дівчат, і для хлопців чотири складові шкільного устрою (політики) є однаково важливими у формуванні зв'язку зі школою. Іншими словами, з'ясовуючи, чи означає будь-який із чотирьох елементів шкільної політики сильніший зв'язок зі школою у хлопців порівняно з дівчатами, ми не виявили жодних ґендерних відмінностей. Важливо врахувати цей висновок для розробки освітніх програм. Зазвичай, коли виявляються певні ґендерні відмінності, розробники, підлаштовують свої програми до потреб цільових груп. Наприклад, якщо з'являються докази того, що перебування в безпечному психосоціальному середовищі означає міцніший зв'язок зі школою саме у дівчат, то на основі цього висновку фахівці намагаються допомогти дівчатам почуватися у школі більш безпечно, пропонуючи більшу кількість позашкільних заходів саме для дівчат або надаючи їм якіснішу психосоціальну підтримку. Натомість той факт, що наше дослідження не виявило жодних ґендерних відмінностей у тому, як якісні правила шкільного устрою зміцнюють відчуття зв'язку зі школою, свідчить про те, що програми та втручання можуть розроблятися на засадах «єдиного

для всіх» підходу й очікувати, що і хлопці, і дівчата отримають від них однакову користь.

Крім того, шкільні політики однаково впливають на підлітків, які проживають поруч із «сірою зоною», та тих, хто живе на певній відстані від лінії розмежування, або деінде в Україні. В усіх групах за місцем проживання стандарти шкільної політики (особливо компетентнісний підхід та колеґіальне й інклюзивне управління) однаково важливі для підтримання зв'язку зі школою. Знову ж таки, цей висновок повинні врахувати освітяни, експерти та розробники політик під час планування відповідних програм. Відсутність відмінностей у різних регіонах свідчить про те, що одні й ті самі програмні втручання можна застосовувати по всій Україні без впливу на їх ефективність.

4.5. Рекомендації щодо забезпечення позитивного та безпечного середовища в школі

Отримані результати другої хвилі дослідження підлітків в Україні підтримують ключові напрями освітньої реформи, пропонуючи низку «точок входу» для допомоги підліткам у позитивному пристосуванні до соціального середовища. Наші результати засвідчують, що зв'язок зі школою може і має використовуватися як інструмент для вимірювання успішності реформування системи освіти. Як уже зазначалося, пристосовані особи — це люди, які діють прийнятно у межах певної культури. Це люди, які не діють проти себе, інших

або оточення. Це люди, які беруть активну участь у житті своєї громади чи країни, не вдаючись до жорстокості та руйнації. Наш аналіз пропонує вагомі докази ключової ролі, що її відіграє зв'язок зі школою у творенні благополуччя людей. У рамках двох хвиль дослідження цей зв'язок є важливим фактором покращення позитивних результатів розвитку — успішності у навчанні, готовності до ненасильницької громадської активності та загалом високого рівня задоволеності життям. Водночас зв'язок зі школою протидіє згубним наслідкам:

підлітки, які відчувають зв'язок зі школою, на відміну від однолітків із слабким зв'язком, з меншою ймовірністю вдаватимуться до булінгу (цькування), вживатимуть небезпечні речовини, долучатимуться до насильницьких та руйнівних дій, потерпатимуть від тривоги та депресії або розглядатимуть можливість кинути школу. Іншими словами, існують вагомі докази на користь зв'язку зі школою як засобу сприяння суспільному прогресу та його вимірювання. З огляду на це програми, націлені на позитивні зміни у секторі освіти, будуть найбільш ефективними там, де середовище є найбільш сприятливим для забезпечення зв'язку зі школою.

Як виявилось, всі правила та стандарти шкільного устрою, що вивчалися в рамках цього дослідження, відіграють значну роль у посиленні зв'язку підлітків зі школою. Якщо учні відчувають, що у школі їх цінують і поважають, а їхні погляди враховуються під час вирішення шкільних питань, то вони будуть більш схильними до формування емоційних зв'язків зі своєю школою. Кожну з наших моделей структурного рівняння слід розглядати у поєднанні з іншими. Тобто зв'язок зі школою має вважатися передумовою для формування поведінково, емоційно та соціально пристосованого підлітка. Аналогічно, щоб відчути такий зв'язок, ключовою передумовою має стати застосування шкільної політики. Для того, щоб досягти нашої довгострокової мети — виховання добре пристосованих особистостей, — ми повинні розпочати з упровадження ретельно вивченої та ефективно розробленої шкільної політики.

Отже, компетентнісний підхід у викладанні та колегіальне й інклюзивне управління виявилися найважливішими чинниками сприяння розвитку зв'язку зі школою. Цей висновок важливий сам по собі, але не менш важливим є детальне розуміння суті цих стандартів аж до рівня їх елементів. Відтак у плануванні коротко- та довгострокових програм втручання, особливо в умовах обмеженого ресурсу, розуміння елементів з особливо низьким відсотком негативних чи особливо високим відсотків позитивних відповідей дозволить зосередитися на першочергових проблемах та досягнути швидких результатів.

Загалом аналіз відповідей українських підлітків демонструє, що учні більш задоволені тим, наскільки безпечними у психосоціальному плані є їхні школи, порівняно з позитивними відчуттями, пов'язаними з фізичним середовищем школи. Зокрема при вимірюванні показника «безпечне фізичне шкільне середовище» підлітки у своїх анкетах зазначили, що вони більше задоволені ігровими

майданчиками та спортивними спорудами, аніж іншими аспектами шкільного середовища. Однак для того, щоб підлітки більш позитивно оцінювали якість фізичного середовища своєї школи, потрібні інвестиції, і насамперед у (i) кращу якість харчування, (ii) опалювальну інфраструктуру, (iii) належне облаштування та підтримання чистоти туалетів.

Що стосується оцінювання школярами роботи вчителів, то наш аналіз показав, що в цілому підлітки вважають викладання у своїх школах високоякісним. Наприклад, більшість молодих людей вважає, що їхні вчителі віддані своїй праці і дбають не лише про те, щоб виконати навчальну програму, але й щоб учні справді засвоїли знання. До того ж більше третини учнів вважають абсолютно правдивим твердження про те, що їхні стосунки з вчителями є позитивними та дружніми. Додаткової уваги заслуговують такі напрямки: (i) надання ширших можливостей для співпраці та групової роботи учнів та (ii) застосування ефективних заходів і програм для розвитку у підлітків критичного мислення та навичок розв'язання проблем.

І нарешті про шкільне врядування. На перший погляд, більшість підлітків задоволені тим, як їхня школа сприяє загальній участі у цих процесах, адже 46% опитаних погоджуються з тим, що в їхніх школах існують ефективні органи учнівського врядування (наприклад, шкільні ради, учнівські комітети), які справді представляють потреби та інтереси учнівської спільноти. Однак при більш детальному вивченні з розбивкою показника на окремі елементи ми помітили, що лише 28% підлітків вважають, що їхню думку враховують при плануванні шкільного життя; так само лише 31% опитаних погодилися з тим, що «учні в нашій школі можуть відкрито висловлювати свої думки щодо навчального процесу і шкільного життя, будучи впевненими у тому, що адміністрація школи сприйме їх серйозно». Відчуття того, що твої думки чують та цінують, є доволі важливим у підлітковому віці, оскільки молоді люди перебувають за крок до дорослого життя. І коли вони стають дорослими, від них очікують прийняття важливих рішень з різних питань — подальшої освіти, вибору професії тощо. Це означає, що школам необхідно докладати більше зусиль, щоб належно вислуховувати та враховувати думки учнів у прийнятті шкільних рішень.

Отже, враховуючи те, що компетентнісний підхід у викладанні та колегіальне й інклюзивне управління виявилися найважливішими чинниками розвитку зв'язку зі школою (див. розділ 4.3.1), рекомендуємо зацікавленим сторонам та розробникам програм

інвестували ресурс насамперед у ці два елементи. Що стосується вчителів, то центральне місце у методиці викладання має бути відведене активному навчанню. Учні слід заохочувати до більш активної участі у відкритих дискусіях та дедалі частіше долучати до групових завдань. Крім того, слід

розробляти та впроваджувати втручання, спрямовані на розвиток у підлітків навичок критичного мислення та розв'язання проблем. І нарешті, адміністрації шкіл повинні більше цінувати, поважати та враховувати думки і позиції учнів у процесах планування та прийняття рішень стосовно життя школи.

5. ЗАГАЛЬНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ТА ВИСНОВКИ

Головними цілями навчальних закладів по усьому світі є створення необхідних умов для дітей та підлітків заради їхнього збалансованого позитивного розвитку. Школа — це один із головних «маршрутів», на якому дитина стає грамотною, засвоює соціальні навички, навчається правильно поводитися, ухвалювати рішення та критично мислити, перетворюючись на корисного, продуктивного громадянина. Наші висновки підтверджують, що школи насправді є одним із найважливіших аспектів життя людини, завдяки якому вона може стати адаптованою особистістю в усіх сферах власного життя — поведінковій, емоційній, освітній та громадянській. Той факт, що результати дослідження підлітків в Україні щодо зв'язку зі школою повністю узгоджуються з результатами попередніх досліджень, засвідчує, що переваги такого зв'язку для благополуччя молодої людини притаманні багатьом культурам. Тож навіть якщо наші висновки стосуються України, вони не повинні розглядатися виключно у контексті України; досвід зв'язку зі школою є корисним для школярів із Великої Британії, Німеччини, Італії, Іспанії, Росії, Сполучених Штатів Америки тощо. Результати дослідження дають змогу зробити певні рекомендації.

- 1.** Міністерствам освіти, зацікавленим сторонам причетним до розробки освітньої політики, варто розглянути зв'язок зі школою як цілісний підхід до розвитку підлітків; всі три складові цього поняття є важливими передумовами здорової та позитивної поведінки підлітків.
- 2.** За необхідності слід застосовувати спеціально адаптовані програми, адже школи можуть потребувати більшої уваги до якоїсь із складових. Наш аналіз вказує на те, що в Україні існує необхідність звертати більшу увагу на підтримку з

боку вчителів, тому перепідготовка вчителів може стати важливим щаблем на шляху досягнення міцнішого зв'язку зі школою.

3. Оскільки SCORE є надійним та перевіреним інструментом для вимірювання впливу пілотних програм та виявлення конкретних потреб у рамках освітніх реформ, цей інструмент також слід використовувати для вимірювання впливу пілотних програм, таких як програми навчання життєвих навичок. Крім того, SCORE можна використовувати у національних масштабах для вимірювання впливу освітньої реформи.

4. Не варто вважати, що зв'язок зі школою можна посилити лише за допомогою прямих програм. Певні фактори можуть позитивно чи негативно позначатися на розвитку такого зв'язку. Політикам потрібно з'ясувати, які саме фактори є найбільш сприятливими, і працювати саме у цьому напрямку. Наприклад, компетентнісний підхід у викладанні та колегіальне й інклюзивне управління школою були визнані важливими чинниками зміцнення зв'язку зі школою. Впроваджені програми мають сприяти створенню інклюзивних середовищ, у яких вчителів, учнів та батьків заохочують долучатися до вирішення питань шкільного життя, одночасно забезпечуючи задоволення усіх академічних потреб школярів. Зокрема, школам можна порекомендувати таке:

- a.** Залучати учнів та батьків до розробки шкільних правил та настанов, а також до планування діяльності та заходів шкіл.
- b.** Використовувати інтерактивне / експериментальне навчання, включаючи залучення учнів до групових дискусій, вправ, що вимагають критичного мислення та навичок

розв'язання проблем, а також до рольових ігор.

c. Використовувати весь набір методик викладання, що сприяють розвитку критичного мислення, навичок розв'язання проблем та співпраці (наприклад, відкриті дискусії та групові завдання).

d. Надавати консультаційні послуги вразливим групам відповідно до потреб учнів.

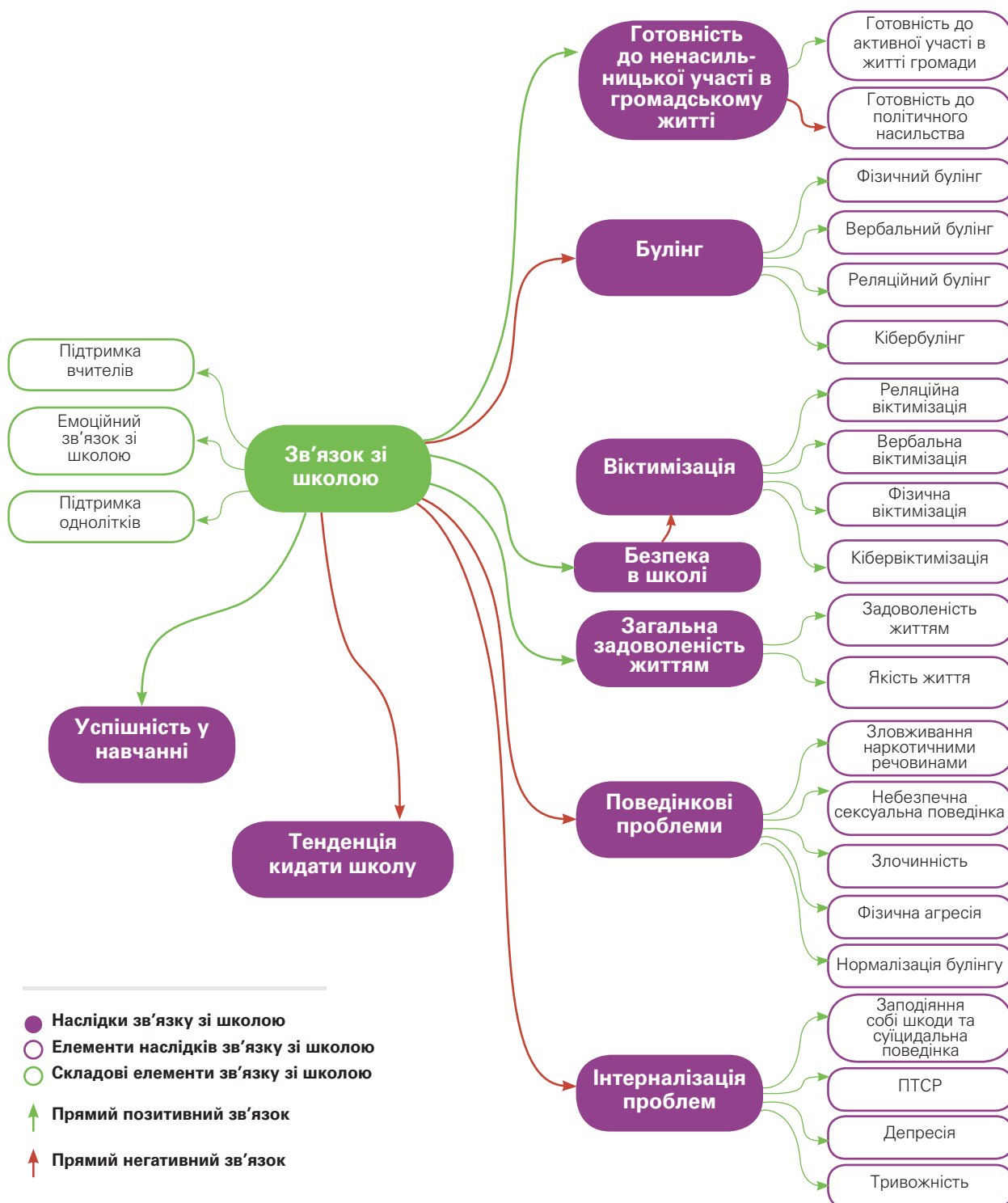
Ми повинні сприймати зв'язок зі школою не лише як концепцію, яка запропонує зацікавленим сторонам негайне вирішення проблем, із якими вони можуть стикнутися. Звісно, переваги такого зв'язку є нагальними і включають з-поміж іншого підвищений інтерес до успішності та результатів навчання, зменшення кількості випадків булінгу

(цькування) та позитивну емоційність. З іншого боку, зв'язок зі школою варто розглядати як засіб для встановлення довгострокових і довготривалих позитивних результатів, що поширяться далеко за межі шкільних стін. Ми очікуємо, що з часом підлітки, які відчують міцний зв'язок зі школою, будуть більш схильними до активної участі в громадському житті і долучатимуться до нього у більш позитивний та продуктивний спосіб. Вони будуть здатні ефективніше регулювати власні емоції, спричинені негативними інцидентами, тим самим зберігаючи високу самооцінку й менше піддаючись тривозі, депресії та ПТСР, а також уникаючи руйнівної та самодеструктивної поведінки, як-от вживання небезпечних речовин, заподіяння собі шкоди чи агресія.

Додаток 1.

Повна модель структурного рівняння для зв'язку зі школою

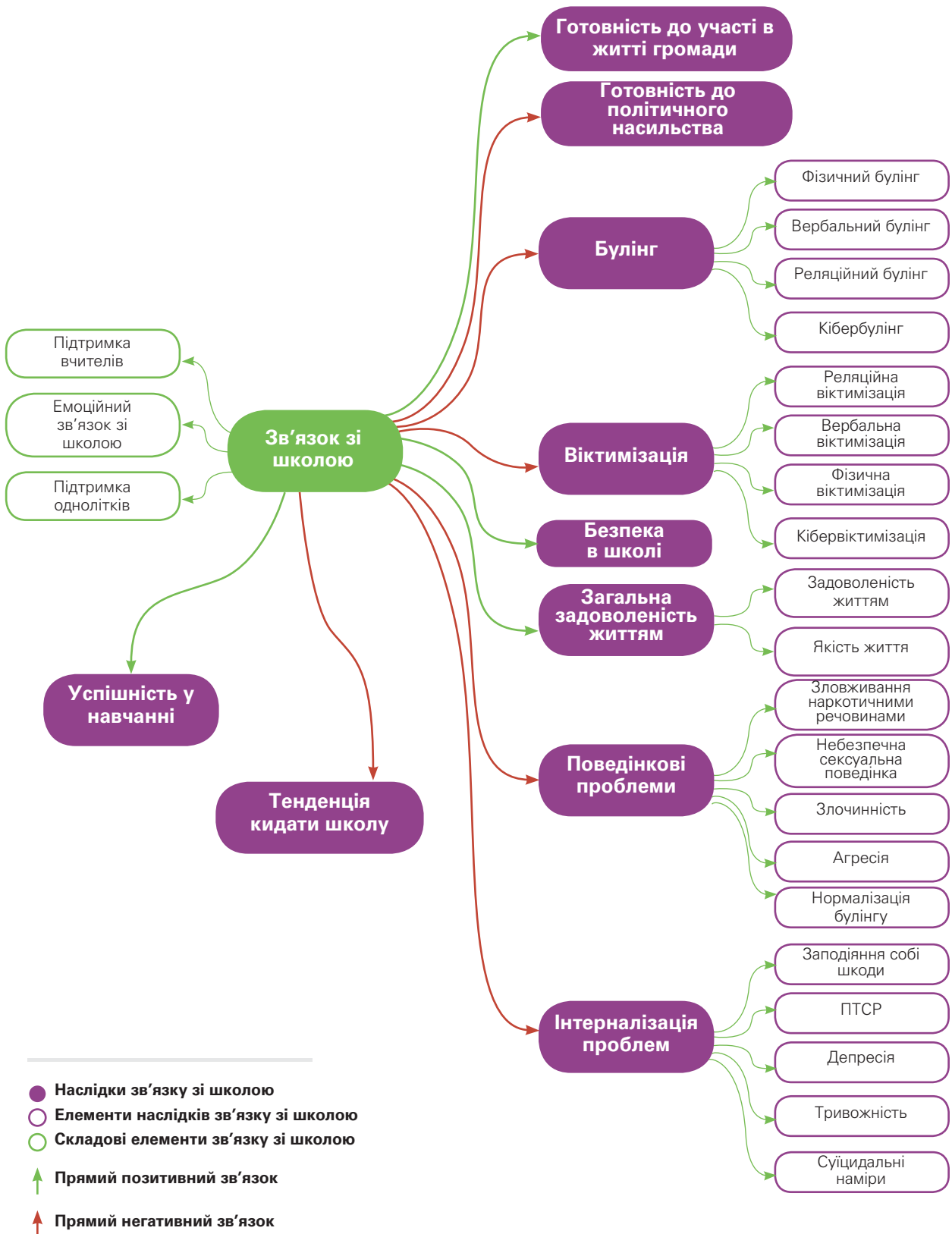
(на основі даних першої хвили дослідження [2017])

Додаток 2.

Повна модель структурного рівняння для зв'язку зі школою

(на основі даних другої хвилі дослідження [2018])

Додаток 3.**Модель впливу стандартів програми «Безпечна школа» на зміцнення зв'язку зі школою** (дані другої хвилі дослідження [2018])

- Складові елементи зв'язку зі школою
- Чотири стандарти програми «Безпечна школа»
- ↑ Прямий позитивний зв'язок

Додаток 4.**Терміни, важливі для розуміння тексту**

Показник	Опис показника
Агресія	Агресивне поведіння у повсякденному житті, наприклад, частотність бійок або суперечок.
Безпечна школа	Усі належні шкільні умови, що забезпечують благополуччя (медичне, соціальне, академічне) учнів.
Безпечне психосоціальне шкільне середовище	Заходи політики, що сприяють безпеці психосоціального середовища у навчальному закладі для всіх учнів, зокрема наявність послуг психосоціальної підтримки або схвалення кампаній із протидії насильству.
Безпечне фізичне шкільне середовище	Заходи політики, що забезпечують учнів фізичною безпекою у школі (наприклад, здорове та поживне харчування, чисті та належно облаштовані туалети).
Безпечність школи	Почуття безпеки в шкільному середовищі.
Булінг (цькування)	Повторювана негативна поведінка стосовно однієї чи кількох осіб — як безпосередньо, так і онлайн — з метою залякування, приниження чи фізичного насильства.
Вживання шкідливих речовин	Тютюнопаління, вживання алкоголю та наркотичних речовин.
Вплив конфлікту	Зазнавання впливу конфлікту через наближеність до місць, що піддаються обстрілам, участь рідних у конфлікті, а також досвід розлучення з сім'єю внаслідок конфлікту.
Готовність до політичного насильства	Готовність до вчинення насильницьких дій задля досягнення політичних змін.
Депресія	Почуття пригніченості або глибокого смутку.
Думки про те, щоб кинути школу	Схильність до припинення навчання чи намір перестати ходити до школи.
Емоційний зв'язок зі школою	Ступінь емоційної причетності (прив'язаності) до школи.
Життєві навички	Вміння та здібності, що дозволяють людям ефективно задовольняти вимоги та долати виклики повсякденного життя, включаючи навички розв'язання проблем, критичного мислення та співпраці.
Задоволеність життям	Загальне відчуття задоволеності своїм життям.
Заподіяння собі шкоди та суїцидальна поведінка	Думки та/або спроби заподіяти собі шкоду чи вчинити самогубство.
Зв'язок зі школою	Відчуття особистої прив'язаності, зв'язку з однолітками та вчителями у контексті школи.
Злочинність	Скоєння дрібних злочинів чи порушення норм поведінки (наприклад, вживання алкоголю неповнолітніми, прогули школи, бійки тощо).
Емоційний зв'язок зі школою	Емоційна причетність (прив'язаність) до школи.

Показник	Опис показника
Інклюзивне колегіальне управління	Заходи, завдяки яким думки кожного належно оцінюють, поважають та враховують при прийнятті рішень щодо шкільного життя.
Компетентнісний підхід у викладанні	Заходи політики, що забезпечують високу якість викладання (наприклад, сприяння критичному мисленню та розвитку навичок розв'язання проблем).
Нормалізація булінгу (цькування)	Ситуація, коли булінг (цькування) вважається «нормою» в результаті визнання прийнятності проявів жорстокої чи девіантної поведінки стосовно інших.
Підтримка вчителів	Обсяг допомоги, турботи та дружнього ставлення, що їх вчитель спрямовує на своїх учнів.
Підтримка однолітків	Відчуття підтримки з боку однолітків та впевненість у тому, що на них можна покластися.
Порушення поведінки	Демонстрація деструктивної чи жорстокої поведінки, а також проблеми з дотриманням правил.
Посттравматичний стресовий розлад	Постійний психологічний та емоційний стрес, викликаний травматичною або небезпечною подією.
Ризикова (небезпечна) сексуальна поведінка	Схильність вступати в незахищені статеві контакти з багатьма партнерами.
Тривожність	Відчуття занепокоєності та незахищеності, що заважає людині припинити хвилюватися та розслабитися.
Успішність у навчанні	Власна оцінка академічної успішності (за повідомленням самого учня).
Якість життя	Оцінка різних аспектів життя з точки зору настроїв, взаємин із іншими, цілей тощо, а також міра, якою особа задоволена своїм життям.
Складені показники	
Булінг (цькування)	Складається з фізичного, реляційного, вербального та кібербулінгу.
Віктимізація	Складається з фізичної, реляційної, вербальної та кібервіктимізації.
Загальна задоволеність життям	Складається із задоволеності життям та якості життя.
Інтерналізація проблем	Складається з тривожності, депресії, ПТСР, заподіяння собі шкоди та суїцидальної поведінки.
Поведінкові проблеми	Складаються із вживання наркотичних речовин, ризикованої сексуальної поведінки, розладів поведінки, агресії та нормалізації булінгу (цькування).

Думки авторів, висловлені в цій публікації, не обов'язково відображають політику та погляди ЮНІСЕФ та/чи Європейського Союзу.

Позначення, використані в цій публікації, та подання матеріалу не означають, що з боку ЮНІСЕФ висловлюється будь-яка думка щодо правового статусу будь-якої країни або території, її органів влади або щодо визначення її кордонів.

Результати цієї публікації можуть вільно використовуватися за умови такого посилання:
Доказовий аналіз психосоціальної адаптивності підлітків у зоні конфлікту та роль системи освіти як захисного середовища: ЮНІСЕФ, 2018.

Примітки до мап у цій публікації: мапи є стилізованими й не відображають реальні масштаби. Вони не відображають позицію ЮНІСЕФ щодо правового статусу будь-якої країни або території чи щодо визначення її кордонів.

Для подальшої інформації, будь ласка, звертайтеся:

Ніна Сорокопуд,

Спеціаліст з комунікацій ЮНІСЕФ Україна

Тел: +38 044 521-01-25

Email: nsorokopud@unicef.org

 facebook.com/UNICEF.Ukraine

 twitter.com/unicef_ua

 instagram.com/unicef_ukraine/

 t.me/unicef_ukraine

 unicef.org/ukraine

© Дитячий фонд Організації Об'єднаних Націй
(ЮНІСЕФ)

Березень 2020

unicef

ДЛЯ КОЖНОЇ ДИТИНИ